

Benny Andersson

Ukraina i väntan på bolsjevikerna

Clartés blog 26 december 2017

Fram till Sovjetunionens sammanbrott sågs Ukraina vanligen som en rysk provins, men Sovjetunionens sammanbrott, som åtföljdes av att Ukrainas förklarade sig som en självständig stat förändrade detta. Konflikten med Ryssland och det ryska anfällskriget har ytterligare satt strålkastarljuset på Ukraina och dess händelserika historia, som går flera tusen år tillbaka. För att förstå dagens konflikt är det av stor vikt att känna till den historiska bakgrunden.

För att bidra till kunskapen om Ukrainas historia kommer Marxistarkivet att publicera flera texter som tar upp olika aspekter av Ukrainas historia (se även lästipsen allra sist).

Föreliggande artikel ingår i det projektet. Den handlar om utvecklingen från februarirevolutionen 1917 fram till hösten 1918, som var en mycket omvälvande period för Ukraina.

MF

I början av 1900-talet var Ukraina en av det ryska imperiets mest industrialiserade delar. 70 procent av imperiets kol och stål producerades i Donbassområdet. Tung industri och varv dominerade näringslivet i sydost. Från Europa kom socialistiska idéer både västerifrån och via Petrograd. I slutet av 1800-talet var arbetarna i Ukraina den ryska revolutionära rörelsens avantgarde, med starka fästen i Kiev, Charkov och Dnepropetrovsk. De allryska socialdemokraternas första kongress i mars 1898 skulle hållas i Kiev, men blev flyttad till Minsk. Två tredjedelar av delegaterna kom från Ukraina. I den centralkommitté som valdes var proportionerna likadana. 1917 fanns en femtedel av imperiets alla industriarbetare i Ukraina.

Den etniska sammansättningen i landet var invecklad med ukrainskspråkiga, ryssar och andra folkgrupper i en salig blandning. En majoritet av befolkningen räknades som etniska ukrainare. Men eftersom idéer om en separat ukrainsk nation inte utvecklades förrän i början av 1900-talet, betecknades de som "lillyrissar". Det första nationalistiska partiet bildades 1900 i Charkov. Programmet skrevs av en nationalistisk advokat. Det reste paroller om ett oberoende Storukraina som sträckte sig från Karpaterna till Kaukasus och innefattade stora delar där majoriteten tillhörde andra folkgrupper. Partiet fick aldrig mer än mellan 300 och 500 medlemmar och upplöstes snart. Större delen av dess medlemmar gick till socialdemokraterna. Den nationalistiske advokaten skapade ett nytt parti, Ukrainska folkets parti, som grundades på tio principer. Den första var en paroll för etnisk rensning som lød "ukrainare är dina bröder, de andra nationaliteterna är dina fiender". Den tredje uppmanade "lär dina barn bara ukrainska!" Den fjärde "gift dig bara med ukrainska kvinnor!"

Omkring 1905 fanns flera socialistiska partier i Ukraina. Förutom de allryska socialdemokraterna, socialistrevolutionärerna (SR) och Bund (det judiska socialistpartiet), hade det bildats separata ukrainska socialistpartier. Ingen hade fullständigt avskiljande på programmet, utan alla kämpade för självstyre, autonomi. Många av de mindre partierna försvann under det första världskriget. Efter februarirevolutionen bildades den ukrainska centrala radan, som ett slags motsvarighet till den provisoriska regeringen i Petrograd. Majoriteten bland medlemmarna var knutna till SR. En av dess målsättningar var att ordna demokratiska val till radan. En annan var självstyre i ett framtida federalt Ryssland. En tredje var att hjälpa Ryssland att bli en sann demokrati.

Den provisoriska regeringen i Petrograd efter februarirevolutionen stämplade radan som separatister och avtog kravet på självstyre i väntan på den utlovade allryska konstituerande församlingen. Under täckmantel av en "vetenskaplig" konferens hölls en hemlig kongress, som valde radan i början av april. I valet deltog bara ukrainare. Den 10 april proklamerade den nyvalda radan ensidigt ukrainskt självstyre. Den provisoriska regeringen svarade genom att tillsätta en egen provinsregering för Ukraina, det så kallade Generalsekretariatet. För att isolera oppositionella och så splittring på etnisk grundval började de ryska myndigheterna dessutom skapa etniskt separerade ukrainska regementen i armén. Därefter skickade den provisoriska regeringen en delegation på fyra ministrar, under ledning av Kerenskij, till Kiev. I förhandlingarna gick radan med på att lägga autonomikravet på is, tills den allryska konstituerande församlingen hade samlats. I gengäld fick man rätt att inkludera andra nationaliteter än ukrainare i den centrala radan. Dessutom fick man igenom att organiserandet av separata ukrainska regementen i armén skulle upphöra.

Överenskommelsen, som innebar att den centrala radan i praktiken hade erkänts som en tillfällig lokal regering för Ukraina, ledde till en kris i den ryska provisoriska regeringen. Det liberala kadettpartiet lämnade sina ministerposter. Trots överenskommelsen fortsatte menings-skiljaktigheterna. Till slut inledde den provisoriska regeringen i hemlighet ett domstolsförfarande mot radan. Planen var att fälla den och avrätta ledargestalterna. I oktober kallades radans ordförande, poeten och författaren Vinnitjenko, till Petrograd under förevändning att regeringen ville förhandla. Den verkliga avsikten var att han skulle arresteras så snart han steg av tåget. Men när Vinnitjenko anlände, fanns ingen som mötte honom på stationen. Oktoberrevolutionen hade börjat.

Tidigt på morgonen dagen därpå antog den allryska sovjetkongressen, som hade sammanträtt hela natten medan revolutionen ännu pågick, ett manifest riktat till "alla Rysslands arbetare, soldater och bönder". Manifestet hade skrivits av Lenin. Ett av dess löften var att alla nationaliteter i Ryssland omedelbart skulle tillerkännas rätten till självbestämmande. Det formella beslutet att ge Ukraina den rätten togs av den nya sovjetregeringen den andra november.

Den 20 samma månad beslöt radan att Ukraina skulle bli en självstyrande del av ett demokratiskt och federalt Ryssland. Men man vägrade att erkänna den bolsjevikdominerade sovjetregeringen. Radan uppmanade i stället Rysslands invånare att skicka delegater till Kiev för att diskutera hur Ryssland skulle kunna demokratiseras. Dessutom vägrade man förverkliga sovjetregeringens dekret om en jordreform, vilket ledde till att bolsjevikernas popularitet ökade i hela Ukraina. Redan tidigare fanns där en stark sovjetrörelse, särskilt i Donbass. Nu bildades revolutionära militära kommittéer överallt bland de militära förbanden på den sydvästra fronten mot Rumänien.

Den svaga och problemtyngda nyvalda regeringen i Petrograd försökte förhandla i det längsta. Till slut föreslog man en kompromiss: sammankalla en ukrainsk sovjetkongress och låt den rösta. Radan förstod att den i så fall skulle förlora makten och försökte vinna tid. Ledarna för de revolutionära militära kommittéerna vid fronten arresterades. De regementen som stödde bolsjevikerna upplöstes. Den tredje december riktade Lenin ett ultimatum till radan: Sluta förfölja radikalerna och upphör med stödet åt Kaledins upprorsrörelse bland Donkosackerna!

Radan avtog ultimatumet och upplöste sovjetkongressen som redan hade börjat samlas i Kiev. Kongressen flyttade i stället till Charkov, där den beslöt att inte erkänna radans auktoritet och utropade Ukraina till sovjetrepublik. Därefter bildade man en ukrainsk sovjetregering. Den 17 december erkändes den av sovjetregeringen i Petrograd. Radans svar var att utropa Ukraina till en självständig stat, samtidigt som man flydde till det tysk-kontrollerade Polen och så småningom hamnade som föregivna representanter för ett

oberoende Ukraina vid sidan av den tyska delegationen vid fredsförhandlingarna i Brest-Litovsk.

Så långt Valerij Soldatenko.¹ Jag lägger till några rader om vad som sedan hände. I Brest-Litovsk skyndade sig Centralmakterna (Tyskland och Österrike-Ungern) att sluta en separatfred med radan, där de erkände Ukrainas självständighet. I de slutliga fredsvillkor som presenterades för sovjetregeringen, krävde de stora landavträdelser och att Ukrainas och Georgiens självständighet skulle erkännas. Som Kamenjev tidigare hade rapporterat från förhandlingarna, hade tyskarna ”förvandlat principen om självbestämmande från en formel för nationell frigörelse till en kuliss för annekstion”. Centralmakterna hoppades kunna göra Ukraina till ett protektorat, som skulle lösa den allt värre matbristen i Tyskland och Österrike. För Georgien hade den tyske överbefälhavaren Hindenburg stora planer. Landet skulle bli språngbrädan för en framstöt mot de engelska besittningarna i Indien.

Radan återinsattes som marionettregering i Kiev med stöd av tyska trupper. Sedan den misslyckats få de ukrainska bönderna att leverera de stora mängder spannmål som de nyvunna ”vännerna” i Berlin och Wien krävde, ockuperade tyskarna landet. Bara sex veckor efter att freden i Brest-Litovsk hade slutits, stormade tyska trupper det ukrainska parlamentet och avsatte den regering man tidigare erkänt och slutit ett eget fredsavtal med. Den förre tsaristiske kavallerieofficeren Pjotr Skoropadskij, som knappt talade ukrainska, tillsattes som diktator (hetman).

När de tyska trupperna lämnade landet på senhösten 1918, tog den lokala sovjetregeringen som tidigare hade bildats i opposition mot den centrala radan över. Men revolterande vita styrkor och invasionsförsök från Polen gjorde att landet kom att härjas av krig i ytterligare tre år. Först 1922 kunde den lokala sovjetregeringen besluta att Ukraina skulle bli en självstyrande delrepublik i det nyligen bildade mångnationella och federala Sovjetunionen.

Lästips

I svenska Wikipedias artikel om Ukraina finns ett speciellt historieavsnitt – <https://sv.wikipedia.org/wiki/Ukraina#Historia> – som utgår från ”förhistorien” (3500-2500 f. Kr.) med en översiktlig historisk redogörelse fram till våra dagar (ryska revolutionen i Ukraina, svältkatastrofen i början av 1930-talet, 2:a världskriget och utvecklingen därefter).

Marcin Kowalewski: [För ett självständigt Sovjet-Ukraina](#) och [Erövringen av Ukraina och den ryska imperialismens historia](#)

Hanna Perechoda: [När bolsjevikerna bildade en sovjetrepublik i Donbass](#) (1917-1918)

Stephen Velychenko: [Rödmålad imperialism och nationalism](#)

Dokument

Lenin: [Brev till Ukrainas arbetare och bönder med anledning av segrarna över Denikin](#) (i december 1919 besegrade Röda armén den vita generalen Denikin i Ukraina)

På YouTube finns en sevärd föreläsningsserie med Timothy Snyder (23 avsnitt!) som behandlar Ukrainas historia från antiken fram till idag: *The Making of Modern Ukraina*: https://www.youtube.com/playlist?list=PLh9mgdi4rNewfxO7LhBoz_1Mx1MaO6sw

¹ Valerij Soldatenko är knuten till den ukrainska vetenskapsakademin. Han har bland mycket annat publicerat ett sexbandsverk på ukrainska om Ukrainas roll i den ryska revolutionen.